

Les quatre grans cròniques catalanes, un dels millors conjunts historiogràfics de l'Europa medieval*

Lluís Cifuentes i Comamala**
Universitat de Barcelona

Rebut 8 octubre 2018 · Acceptat 14 gener 2019

RESUM

Les cròniques de Jaume I (c. 1270-1276), Bernat Desclot (c. 1280-1288), Ramon Muntaner (1325-1328) i Pere el Cerimoniós (c. 1345-1385), conegudes com les quatre grans cròniques catalanes, constitueixen un dels millors conjunts historiogràfics de l'Europa medieval. Eminentment estudiosos, historiadors i filòlegs les han estudiades i editades i també se n'han publicat traduccions a diverses llengües, però encara són immensament poc conegudes més enllà dels especialistes en la història i la literatura catalanes. L'any 1971, Ferran Soldevila va publicar-ne una edició conjunta amb una profusa anotació històrica, que recentment ha estat revisada i ampliada per la historiadora Maria Teresa Ferrer i Mallol i el lingüista Jordi Bruguera en una edició que, a dia d'avui, és la que permet un millor accés a aquestes obres. En aquest treball es presenta una síntesi del coneixement que actualment se'n té des d'una perspectiva interdisciplinària, i s'hi fan també algunes aportacions inèdites.

PARAULES CLAU: historiografia, cròniques, Jaume I el Conqueridor, Bernat Desclot, Ramon Muntaner, Pere III el Cerimoniós

Les cròniques de Jaume I (c. 1270-1276), Bernat Desclot (c. 1280-1288), Ramon Muntaner (1325-1328) i Pere el Cerimoniós (c. 1345-1385), conegudes com les quatre grans cròniques catalanes, constitueixen un dels millors conjunts historiogràfics de l'Europa medieval.¹ Formen part d'un context europeu en què la historiografia ja ha fet el tomb de les llistes cronològiques de fets a la narració de fets i, en la majoria dels casos, de la narració en llatí a la narració en llengua vulgar, perquè la narrativa i la llengua vulgar eren elements imprescindibles per a connectar amb el públic al qual anaven destinades —urbà, cortesà, laic, extrauniversitari— i, per tant, la millor garantia per aconseguir el propòsit que cercaven: difondre una determinada interpretació del present i dels seus antecedents històrics. L'opció per la llengua catalana en tots els casos s'explica perquè aquesta era la llengua dels territoris més dinàmics i influents de l'estat compost catalanoaragonès

que actualment es coneix convencionalment com a Corona d'Aragó i, en conseqüència, la llengua vernacle dominant a la cort i a l'Administració. Per això, també, són cròniques predominantment catalanocèntriques.

No obstant això, no van ser les primeres cròniques catalanes i utilitzadores del català en les quals es va adoptar la forma narrativa. Prèviament, la Casa de Barcelona, la dinastia que governava els comtats catalans des del segle IX i que l'any 1137 va adquirir el regne d'Aragó —des de llavors Casa d'Aragó—, va patrocinar la redacció d'una crònica oficial, elaborada per monjos anònims del monestir de Ripoll en etapes successives des del regnat de Ramon Berenguer IV (1131-1162) fins al de Jaume II (1291-1327). Aquesta crònica, coneguda amb el títol de *Gesta comitum Barchinonensium et regum Aragonum* («Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó»), es va escriure en llatí, però a la segona meitat del segle XIII es va sentir la necessitat de fer-ne una versió en català (fig. 1). Tanmateix, tot i adoptar la forma narrativa, les *Gesta comitum* eren una història del llinatge dels comtes-reis —de la transmissió del poder en aquest llinatge— i, per molt que l'obra es traslladés al català, no era una crònica apta per a les noves funcions propagandístiques que s'atribuïa a la historiografia a partir de la segona meitat del segle XIII en el si d'una societat més complexa.²

A la Corona d'Aragó, la resposta a aquestes noves necessitats, amb una dimensió més col·lectiva, van ser les quatre grans cròniques. Aquestes cròniques catalanes es

* Aquest treball forma part del projecte de recerca consolidat «Narpan II: Ciència vernacle a l'Occident mediterrani medieval i modern (VerMed)» (PGC2018-095417-B-C64, Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats) i del grup de recerca consolidat «Cultura i literatura a la baixa edat mitjana» (2017 SGR 142, AGAUR, Departament d'Empresa i Coneixement de la Generalitat de Catalunya).

Vegeu les figures citades en aquest article en la versió en anglès d'aquest mateix número.

** **Adreça de contacte:** Lluís Cifuentes i Comamala. Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona. Gran Via de les Corts Catalanes, núm. 585, 08007 Barcelona. Telèfon: +34 934020965. Correu-e: lluiscifuentes@ub.edu

diferencien d'altres grans projectes historiogràfics europeus coetanis —per exemple, els d'Alfons X de Castella o Lluís IX de França— pel fet de no ser cròniques universals —és a dir, que comencin amb la creació del món, segons el relat bíblic— ni tampoc per remuntar-se gaire enrere del temps dels seus autors. S'hi narren fets que són contemporanis o molt pròxims als seus autors i aquests, en alguns casos, en són protagonistes, de manera que tenen accés a testimonis vivents i, fins i tot, a documents oficials. Les de Jaume I i Pere el Cerimoniós són les úniques «autobiografies» de monarques medievals, tot i que aquest terme no s'ha d'entendre en el sentit actual, atès que ells no van escriure personalment el text de la crònica, sinó que el van exposar oralment o inspirar i, almenys en el darrer cas, en van dirigir i revisar la redacció.

Al segle XIX, en una època en què es buscaven els fonaments històrics i literaris de les identitats nacionals europees, els intel·lectuals de la Renaixença catalana van redescobrir les grans cròniques i hi van veure uns textos fundacionals de la pròpia identitat nacional. Aquesta visió romàntica de les cròniques, que bevia d'aquella dimensió col·lectiva i catalanocèntrica que tenen i era afavorida per la situació política de Catalunya, ha marcat molts estudis històrics i filològics fins al dia d'avui, si bé en les últimes generacions s'ha evidenciat una anàlisi més ponderada d'aquestes obres. Durant la primera meitat del segle XX, duts per l'apriorisme que en la literatura catalana havia d'haver existit una poesia èpica nacional com la que s'editava —i s'exhibia— a les nacions veïnes, eminents historiadors i filòlegs van bastir la hipòtesi de l'existència de prosificacions de cançons de gesta en català en el text de les cròniques, que seria l'únic lloc on n'havia quedat rastre. Actualment, aquesta hipòtesi es descarta.³

En la nova societat urbana del segle XIII, amb unes ciutats més i més potents, dominades pel nou grup social de la burgesia que reclamava tenir un accés a la direcció política i cultural, i amb unes noves monarquies que n'obtenien el suport per a dominar la noblesa, la necessitat de difondre i imposar una versió convenient dels fets pren una nova volada. Anteriorment, la propaganda ja havia estat al darrere d'altres iniciatives. La poesia trobadoresca, especialment el gènere sirventès, havia satisfet amb eficiència aquesta necessitat en una societat en la qual l'oralitat predominava sobre l'escriptura, patrimoni d'uns pocs que l'empraven exclusivament en llatí. A partir del segle XIII, la difusió social de l'escriptura i del llibre, i l'anhel d'aplicar-los a la vida quotidiana, als oficis i a l'entreteniment, fan aparèixer noves sensibilitats i noves vies de transmissió del saber, de la cultura i de la informació.

En aquest context neix un nou tipus d'obra historiogràfica —que caldria anomenar «història» més que no pas «crònica»— que posa l'accent en la narració, en el relat, que es demostra molt més útil, sobretot si és en vulgar, per arribar als sectors socials decisius —burgesia i noblesa. En aquests sectors, el consum d'obres de ficció era creixent, si bé, immersos com estaven en un context de transició entre l'oralitat i l'escriptura, aquestes obres estaven

concebudes per a ser recitades i escoltades. Per això no ha de sorprendre que quan s'opta per fer un producte nou d'aquestes característiques s'hi incorporin inconscientment mètodes i recursos de les obres de ficció amb la intenció de fer atractiu el relat, ni tampoc que —deixant de banda la transmissió posterior— les primeres «històries» estiguin pensades per a fer-ne una lectura col·lectiva i ser escoltades. La barreja de fets reals i de llegendes, els recursos narratius i els referents literaris o el to heroic i cavalleresc que es detecten en les «històries» en vulgar de la segona meitat del segle XIII i de la primera meitat del XIV tenen aquest rerefons.

De la mateixa manera que s'opta pel recurs a la literatura —a la novellització de la història— per a fer atractiu el relat, es tendeix a faltar a la veritat per a satisfer els objectius propagandístics. És un tret comú de totes les cròniques de l'època. Tanmateix, la novellització, les manipulacions, les mentides, les invencions, els silencis, no desqualifiquen aquestes obres, sinó que són elements de gran interès per a una correcta crítica històrica i literària.

Com en altres casos coetanis, les quatre grans cròniques catalanes tenen una marcada intenció de fer la funció d'«espills de prínceps», de manuals exemplars de comportament polític. Aquest valor didàctic i moral connecta amb una concepció de la història entesa com la relació de fets o de vides de personatges exemplars que cal imitar per a millorar el present. Així és expressat al pròleg de la *Historia troiana* de Guido delle Colonne (s. XIII), un relat novel·lat de la conquesta de Troia «en cota de malla medieval» (Gabriel Llopart) que feia les delícies d'aquells públics urbans i cortesans. I així s'expressa també al pròleg del *Llibre dels fets* de Jaume I, que es diu escrit «per dar exempli a tots los altres hòmens del món, que facen ço que Nós havem feit». La presència de les cròniques a les biblioteques particulars documentades dels segles XIV i XV sembla provar que així eren percebudes.

Però, paradoxalment, no es conserven manuscrits fastuosos d'aquestes cròniques, comparables als de les cròniques franceses, per exemple. El que més s'hi aproxima és el famós manuscrit de Poblet del *Llibre dels fets*, una iniciativa de 1343 d'aquest important monestir de patronatge reial al qual Pere el Cerimoniós donà molts llibres, que tanmateix conté només dues miniatures i onze elaborades caplletres (fig. 2). Més il·lustrat havia de ser el manuscrit de la Biblioteca de Catalunya de la crònica de Desclot, però, per raons desconegudes, la decoració es va quedar per fer i només es va arribar a traçar el dibuix de dues de les nombrosíssimes miniatures previstes (fig. 3). També té una il·lustració molt limitada el manuscrit d'El Escorial de la crònica de Muntaner (fig. 4). La resta, no passen d'una aplicació correcta del color a la jerarquització del contingut (caplletres, rúbriques, calderons) en el millor dels casos (fig. 4). Resta per explicar per què aquestes cròniques no van atreure un públic que valorés l'ostentació i les *Grandes chroniques de France* i les de Villani o Froissart, per exemple, sí. No obstant això, la quantitat de manuscrits conservats i les edicions impreses de l'època mo-

derna en proven una difusió important, que no es va limitar a l'àmbit catalanoparlant, perquè també se n'han conservat traduccions antigues a altres llengües.

Des del segle XIX fins a l'actualitat, aquest extraordinari conjunt historiogràfic ha estat estudiat i editat per nombrosos historiadors i filòlegs. Destaquen les aportacions de Jaume Massó i Torrents, Lluís Nicolau d'Olwer, Jordi Rubió i Balaguer, Miquel Coll i Alentorn, Ferran Soldevila, Martí de Riquer, Stefano Asperti, Albert G. Hauf, Josep M. Pujol, Stefano M. Cingolani, Josep Antoni Aguilar, Xavier Renedo i Jaume Aurell. Amb tot, el fet de ser escrites en català, però també la mateixa història política de Catalunya, n'ha limitat immerescudament la difusió, i això malgrat les traduccions que se n'han fet en època recent.

A continuació es presenta un estat de la qüestió de cadascuna de les quatre grans cròniques i s'acabarà amb unes consideracions generals sobre el seu estudi i la seva edició.

EL LLIBRE DELS FETS DEL REI EN JAUME

La primera de les quatre grans cròniques catalanes és el *Llibre dels fets del rei En Jaume* (fig. 2).⁴ Jaume I el Conqueridor (Montpeller, 1208 - Alzira, 1276) va tenir un llarg i fonamental regnat (1213-1276). Va arribar al tron en la més tendra infància, arran de la mort del seu pare a la batalla de Muret defensant els seus vassalls occitans de la croada contra l'heretgia albigesa. Mentrestant, s'enfonsaven el domini i la influència catalanoaragonesos sobre bona part del sud del regne de França —i el que els anglesos tenien sobre l'oest del regne— com a conseqüència de l'impuls que la monarquia francesa rebia d'aquell nou grup social que a partir del segle XIII canviaria definitivament les relacions socioeconòmiques i polítiques i la fesomia de l'Europa occidental, la burgesia. Jaume I presideix, en la història dels Països Catalans i Aragó, aquell segle XIII, que és el que s'ha anomenat de «plenitud» de l'edat mitjana, però que és el que, de fet, obre uns nous temps: és el segle de l'ascens de la burgesia, que obliga a un redisseny de la societat feudal; el del renaixement de la societat urbana —amb noves inquietuds i nous gustos urbans, artístics, literaris, d'estil de vida—; el de l'accés de la burgesia al control polític de les ciutats i a la participació en el govern de la monarquia —corts, parlaments—; el de la creació d'un nou sistema de formació —universitats— adequat a la nova demanda urbana; el d'una nova religiositat i uns nous ordes religiosos que connecten amb aquest nou públic —i el controlen—; el de la valoració i difusió del llibre i de l'escriptura, i el del paper, que els fa assequibles com mai i facilita una autèntica revolució cultural; el de l'emergència de les llengües vernacles com a eines de transmissió i accés al saber i de gestió de la quotidianitat; el del retrocés de les velles elits culturals i polítiques clericals i l'ascens d'unes noves elits «laiques» —és a dir, no clericals i no aculturades en el llatí—; el dels pactes escrits i de l'establiment de la nova figura que els garantia,

el notari; el de la cerca d'un nou model de metge i de medicina que garantís una vida llarga i sana; el de la recuperació del dret dels romans, que afavoria una monarquia sòlida que, ben greixada de diners, fos capaç d'imposar-se a la noblesa i d'oferir estabilitat. Tot de novetats transcendents que també es van anar fent realitat en els regnes de Jaume I.

La catàstrofe de Muret va deixar l'infant Jaume en mans de l'enemic francès, d'acord amb els pactes que el seu pare hi havia establert seguint una mentalitat cavalleresca antiga que el segle XIII a poc a poc esvairia. Alliberat, va estar anys sotmès a regències i a un entorn nobiliari que es disputava el control del regne; un entorn que va decidir educar-lo entre els seus, a mans dels templers. Jaume arriba a la majoria d'edat imbuït de la vella mentalitat, que contrasta vivament amb les novetats de l'època, cada vegada més evidents. Serà sempre un rei a l'antiga en un món nou, però va ser prou intel·ligent per a veure que aquelles novetats podien ser el seu millor aliat per a imposar-se en els seus regnes, i va contribuir a impulsar-les.

Les contradiccions personals —a més del decidit suport de la burgesia— van comptar en les seves decisions. Si el seu pare havia mort derrotat i defensant heretges, ell es convertiria en un campió del cristianisme i l'expandiria privant l'islam del domini de les illes Balears (1229) i de les terres de València (1229-1245) i Múrcia (1265-1266). D'altra banda, tot i doldre's del caràcter femeller del seu pare, no tan sols va heretar aquesta inclinació, sinó que hi va superar el pare amb escreix. La concepció patrimonial de l'estat, pròpia de la seva mentalitat antiga, explica els diversos testaments pels quals dividia els regnes entre els fills legítims, propiciant convulsions familiars i bàndols nobiliaris, per a desesperació dels qui anhelaven estabilitat i una monarquia forta i també de l'infant Pere, el fill que acabaria heretant el gruix dels regnes.

Malgrat la incipient expansió, la Corona d'Aragó continuava limitada al context ibèric, i més després del replegament que va comportar l'expulsió d'Occitània. No obstant això, Jaume va saber teixir unes aliances internacionals que donarien grans fruits en els regnats posteriors. La pugna per conservar la influència sobre la Provença —acabada en fracàs en quedar en mans dels Anjou— i la rivalitat amb França van afavorir el manteniment i l'aprofundiment de l'aliança amb l'Imperi romanogermànic. En són mostres el casament amb Violant d'Hongria —procedent d'un regne satèl·lit de l'Imperi— i el de l'hereu, Pere, amb Constança de Sicília —procedent d'un regne privatiu de la dinastia imperial dels Hohenstauffen—, el darrer celebrat, tot i l'oposició de França i el papat, amb gran fastuositat i en el punt dels seus regnes que podia tenir més ressò internacional, Montpeller. Jaume I va posar les línies mestres d'una orientació gibel·lina que Pere el Gran duria al zenit, i que no era només política internacional, sinó també unes noves formes culturals i de governança.

Tots aquests contextos, per descomptat més complexos del que aquí és possible exposar, expliquen per què es va

tenir la pensada d'escriure una crònica, la forma, la llengua emprada, el contingut i la intencionalitat que té. El *Llibre dels fets*, redactat en els últims anys del regnat de Jaume I, a partir de cap a 1270, té forma autobiogràfica: exposa, en boca del rei mateix, els fets que el monarca va viure —i només aquests. Malgrat totes les matisacions que es vulguin fer sobre el gènere autobiogràfic —d'altra banda, incipient—, és l'autobiografia reial més antiga d'Occident i, ja només per això, contrasta vivament amb els altres productes historiogràfics de l'època.

El rei n'és l'autor, però certament un autor especial, i no del mateix tipus que més endavant ho serà Pere el Cerimoniós o que ho era, en les seves cròniques, el seu gendre Alfons X de Castella. Com aquests, Jaume no va escriure personalment la crònica, però, a diferència d'aquests, va exposar oralment les seves memòries a un grup de col·laboradors, alguns dels quals estaven familiaritzats amb la feina d'escriure i de fer llibres, que devien ser escrivans de la Cancelleria —menys probablement clergues, com sovint s'ha suposat. Jaume parlava mentre els col·laboradors copiaven el que deia i posteriorment li donaven la forma definitiva, introduint-hi el plural majestàtic. Les marques d'oralitat en el llenguatge evidencien aquest mètode, amb un estil aspre i frases mal construïdes i no prou ben reorganitzades, però són aquestes característiques les que fan de la crònica un text viu i espontani.

L'evidència d'aquest mètode i la migradesa de notícies sobre la cultura i les lectures del rei —que han conduït a voler-li atribuir el *Llibre de doctrina del rei En Jaume*, un recull d'extrets de lectures morals, polítiques i enciclopèdiques del seu net Jaume II— han afavorit la idea d'un monarca que no tenia familiaritat amb l'escriptura, fins i tot analfabet, cosa que casava bé amb la seva formació a l'antiga. Alhora, l'ús que es fa de les Escriptures al pròleg de la crònica —l'autenticitat del qual, en conseqüència, s'ha volgut discutir— ha fet pensar en uns col·laboradors exclusivament eclesiàstics i en la crònica mateixa com a fruit d'un ambient eclesiàstic, que també casava amb la transició, a l'època, de les elits culturals clericals a les laïques. Actualment, aquestes idees es descarten o es matisen molt, atès que no hi ha proves de l'analfabetisme del rei i que les referències bíbliques tenen errors incomprendibles en un eclesiàstic.

Jaume I i el seu entorn es van veure impulsats a escriure una crònica com el *Llibre dels fets* per a fer front a necessitats polítiques i personals. D'una banda, calia contrarestar la visió marginal i subsidiària del regne de Castella que es donava de la Corona d'Aragó en la puixant historiografia castellana, en particular en la *Historia de rebus Hispanie*, una història de la península Ibèrica que insistia a presentar el regne castellà com a únic hereu dels visigots i com a predestinat, per tant, a dominar —«reconquerir»— tota la Península. Aquesta obra de l'arquebisbe de Toledo Rodrigo Jiménez de Rada, conegut també per «el Toledà», per la seva modernitat i amplitud no podia ser contrarestada per les *Gesta comitum*, l'antiga crònica del llinatge comtal, per molt que s'actualitzés i es traduís al català. I tampoc

no es va poder aconseguir aquest efecte amb la traducció al català de l'obra del Toledà, per molt que s'ampliés i es matisés la part corresponent a la Corona d'Aragó. D'altra banda, Jaume i els seus senten la necessitat d'alterar la memòria dels fets a la Corona d'Aragó després del desastre de Muret i d'un pare i predecessor derrotat i moralment reprensible.

No és casualitat, doncs, que Jaume I es vulgui presentar com un monarca providencial, enviat per Déu per a reconduir i refundar l'Estat i la dinastia, i per a mantenir-ne la independència. Ell és l'elegit per a protagonitzar i pilotar aquest renaixement. L'època expansiva que viu, tan plena de novetats, li sembla que justifica aquest punt de vista. Més encara: veu la seva vida personal com un llarg exemple, digne d'imitar, a la manera de les històries exemplars de les obres didàctiques. Aquest és el sentit profund del *Llibre dels fets*, i és visible ja des del començament, en el pròleg. A continuació, el relat de l'engendrament i naixement del rei, que insisteix en els presagis que hi va haver tot seguit, cerca mostrar com anunciaven un rei excepcional predestinat a mantenir l'obra de Déu, talment un nou Artús. Aquesta comparació amb el mite artúric serà evident en la cèlebre llegenda que va originar el relat jaumí, que és recollida en les cròniques de Desclot i de Muntaner. El referent literari —heroic, cavalleresc, reconoscible— funcionarà bé per a donar difusió al missatge, i no s'hi podrà resistir ni tan sols un autor que hi és tan poc procliu com Desclot. La gran extensió que es dona en l'obra al relat de les conquestes de Mallorca i València vol presentar la imatge d'un rei croat, lliurat a l'expansió de la fe. Un rei elegit i a qui per això Déu protegeix de les ferides de les terribles ballestes —passatge que, en la forma, torna a tenir un referent literari que hom podia reconèixer, la *Chanson de Guillaume*, una cançó de gesta francesa del segle XII.

En general, Jaume I selecciona fets a narrar que demostren que ell és un bon rei als ulls de Déu, i això sense callar detalls íntims i quotidians que el presenten com un heroi proper, humà. En definitiva, el rei crea, al seu llibre, el seu propi personatge literari. Un personatge que té aquell perfil idoni per a uns temps i unes circumstàncies excepcionals. Crea, amb un gran èxit que arriba fins a l'actualitat, el propi mite. En efecte, la imatge mitificada de Jaume I que intencionadament emana del *Llibre dels fets* ha tingut una profunda recepció en la memòria popular, en les arts, en la literatura i en la recerca.⁵

Aquests objectius obliguen —com era habitual en la historiografia de l'època— a manipular la memòria dels fets. A banda que en els últims anys de la seva vida, en què es creu elaborada la crònica, el record de fets llunyans en el temps no devia ser tan clar, la voluntat de crear el propi personatge va portar a manipulacions evidents. A la crònica se silencien fracassos, com el primer atac a Peníscola, i fets moralment reprensibles, com la seva esponerosa vida amorosa extraconjugual. O la presentació de determinats fets que contrasta amb la d'altres relats, quan existeixen, com és el cas de la conquesta de Mallorca.⁶

El *Llibre dels fets* de Jaume I va tenir una llarga vigència, fronteres endins i fronteres enfora, a la qual s'ha de sumar la recepció del mite, ja esmentada. Es conserva en una dotzena de manuscrits copiats entre els segles XIV i XVIII. A la cort catalana va tenir una funció educativa durant els segles XIV i XV. Es va imprimir a València durant el segle XVI per a defensar altres interessos polítics. Jaume II (1291-1327) també en va preveure una funció política i en va impulsar una traducció al llatí, feta pel dominicà i ambaixador del rei Pere Marsili, que havia de contribuir a la captació de recursos de l'Església per a la croada contra el regne de Granada.⁷ Aquesta traducció llatina conté addicions i supressions, i també detalls que podrien haver estat a l'original i que no apareixen als manuscrits catalans conservats. El fet que aquesta traducció llatina estigui datada l'any 1314, força abans que el manuscrit més antic del text català, datat l'any 1343, va alimentar dubtes sobre la datació del text català i sobre una possible precedència del text llatí, que els treballs de Stefano Asperti esbandeixen.⁸ Modernament, s'ha traduït al català actual i, complet, a l'espanyol, a l'anglès, al francès, al portuguès i al japonès.

EL LLIBRE DEL REI EN PERE DE BERNAT DESCLOT

El *Llibre del rei En Pere d'Aragó i dels seus antecessors passats*, de Bernat Desclot, és la segona de les grans cròniques catalanes (fig. 3).⁹ Aquesta crònica té com a objectiu la vida de Pere II el Gran (València, 1240 - Vilafranca del Penedès, 1285), que va tenir un curt, però molt determinant regnat per a la història de la Corona d'Aragó (1276-1285). Pere arribà al tron després d'un llarg període d'enfrontaments amb el seu pare, Jaume I, a causa dels repartiments de l'herència que aquest va planejar. Creient-lo feble, una important facció de la noblesa va intentar aprofitar el traspàs de poders per a imposar-se, però el nou rei va dominar la situació amb severitat. El regnat aviat es va focalitzar en la qüestió siciliana, tant per la motivació personal del rei com pels interessos de l'elit mercantil dels seus regnes, la qual veia amb una gran preocupació l'expansionisme de Carles d'Anjou, que li tallava rutes i mercats. La rivalitat de Pere i Carles venia de lluny. Carles, amb el poderós auxili de França i del papat, havia aconseguit fer-se amb l'herència dels comtes catalans de Provença (1246) i amb el regne de Sicília, exterminant aquí part de la família de Constança, l'esposa de Pere (1266-1268).

Amb el suport decidit de l'oligarquia mercantil catalana, dels exiliats sicilians, de la població de Sicília i dels qui, a Itàlia i a Bizanci, temien els plans de Carles, Pere conduí una expedició militar que, ajudada per l'alçament de la població a les Vespres Sicilianes, va prendre el control de l'illa (1282). Aquest fet obria els ports sicilians als mercaders catalans, allunyava els francesos del suculent Magrib i proporcionava nous dominis feudals a la noblesa catalanoaragonesa; en definitiva, iniciava l'expansió mediterrà-

nia de la Corona d'Aragó. Però, paral·lelament, col·locava Pere el Gran i els seus estats al centre de la gran pugna europea entre els güelfs propapals i els gibel·lins proimperials i, arran de l'extermini dels Hohenstauffen, el convertia a ell ni més ni menys que en el cap internacional del partit gibel·lí.

El papa el va excomunicar, el va desposseir dels seus regnes i, amb l'auxili dels seus aliats francesos, va convocar una croada contra la Corona d'Aragó per a eliminar-lo. Gràcies al suport de l'oligarquia, que va aprofitar l'ocasió per a arrencar del rei les disposicions que donaven origen al parlamentarisme català, i amb la resistència de Girona, les malalties a l'exèrcit francès i la despietada guerra marítima menada per l'almirall Roger de Llúria, la croada francopapal va acabar en un fracàs estrepitos. Pere va morir al cap de poc, després d'haver tingut el goig de veure com el precedien cap al més enllà Carles d'Anjou, el papa i el rei de França, però va deixar als seus successors un conflicte obert de dimensions internacionals —la guerra de les Vespres Sicilianes— que no es tancaria fins a 1302.

La Corona d'Aragó que havia heretat Pere el Gran, consolidada i ampliada per Jaume I, experimentava la conjuntura expansiva comuna a l'Occident europeu de l'època, però no tenia la fortalesa necessària per a fer front a un conflicte com aquest únicament amb les armes. Pere va ser encara més conscient que els seus antecessors de la necessitat d'una política cultural que apuntalés la seva posició, tant a l'interior com en l'esfera internacional. En aquesta política cultural, els seus trobadors, com havia estat la norma en regnats anteriors, van tenir-hi un paper molt destacat. Però aquest paper es combinava ara amb altres iniciatives com la historiografia, i tindria encara més força perquè s'inscrivia en la laïcització del govern derivada del procés de substitució de les velles elits culturals clericals per unes noves elits laïques. El gibel·linisme al qual s'acollia la monarquia connectava amb aquesta transformació perquè justament plantejava la governança amb aquest nou enfocament.

La crònica de Bernat Desclot té l'origen en les necessitats generades per aquest context. Es va concebre com l'eina més adequada per a afrontar ideològicament la sortida de la Corona d'Aragó del marc ibèric estricte i la seva entrada en la gran escena internacional, i per a controlar una societat canviant. Per a difondre en prosa el relat que convenia al govern de Pere el Gran, igual com els trobadors el difonien en vers. De la mateixa manera que ho feia Carles d'Anjou, es va prendre consciència del valor de la propaganda en aquella lluita.

Es tracta d'una obra historiogràfica diferent de les anteriors i més eficient, apropiada per a uns nous temps. L'autor és un individu del cercle immediat del rei que està profundament familiaritzat amb l'Administració, amb l'ús de l'escriptura i amb la literatura cortesana. La seva identificació és problemàtica, perquè no apareix cap Bernat Desclot en la copiosa documentació reial conservada. Coll i Alentorn, a partir d'indícis del text, proposà identificar-lo

amb Bernat Escrivà, un funcionari rossellonès de possibles orígens familiars occitans que ocupà diversos càrrecs de gestió a l'Administració reial. El doble nom s'explicaria pel costum de l'època, en el context del naixement dels cognoms moderns.

L'autor té evidentment accés a tota la documentació reial, inclosa la més personal del monarca, i ho demostra a cada moment amb la intenció de transmetre objectivitat. Sovint transcriu o glossa documents que es conserven. És el principal tipus de font de Desclot, tot i que també emprà testimonis orals, altres cròniques i llegendes. Servint-se de la seva experiència professional, sap posar distància dels fets narrats per a garantir la màxima eficiència del relat, i per això s'absté d'aportar el propi testimoni si no és en els episodis més compromesos per als interessos de Pere, com a la batalla de Santa Maria d'agost de 1285. Per la mateixa raó, limita radicalment l'ús del providencialisme, llevat de quan cal, com en el cèlebre episodi de la plaga de mosques que ataca l'exèrcit francès al setge de Girona i salva un monarca en una molt difícil situació.

Per a donar sentit i força al relat, i per a assegurar-ne la difusió que convenia, hi emprà els mecanismes narratius de la literatura cortesana, que ja tenia una recepció important en els contextos urbans. Hi ressonen les formes i els personatges de la literatura cavalleresca, en particular les cançons de gesta i les novel·les artúriques, i també els de la poesia trobadoresca. Desclot hi construeix un protagonista que sempre és jove, capaç de gestes èpiques, comparable a Rotllan —el prototip dels herois èpics— i a Alexandre —el prototip del bon rei, conqueridor, cavalleresc, ardit i curiós. Recursos com els diàlegs i els exemples no hi manquen. A més, la marca ideològica de la cortesia, que identifica la millor part de l'estament superior —la que viu a la cort i assumeix el sistema de valors que hi és propi— i que és present en tota la literatura creada i difosa des d'aquests cercles, també compareix a la crònica. Pere i els catalans, la cortesia dels quals, en aquesta lògica, l'enemic discutia, hi són presentats com autèntics emblemes d'aquests valors. La crònica es clou amb la típica fórmula final dels *planhs*, el gènere de l'elogi fúnebre de la poesia trobadoresca emprat arran de la desaparició dels grans personatges.

Desclot va construir un text treballat al detall, la primera redacció del qual, elaborada a partir de cap a 1280, va revisar parcialment després de la mort del rei l'any 1285, fins que ell mateix morí l'any 1288.¹⁰ Tota la crònica és pensada en funció dels interessos polítics de Pere el Gran i de l'oligarquia catalana, locomotora de la Corona d'Aragó. Per això no és estrany que l'obra sigui radicalment catalanocèntrica i que Pere, com en altra literatura de propaganda del moment, sigui el representant de l'«alt llinatge del comte de Barcelona», «el barcelonès».¹¹ La crònica consta d'un pròleg i de dues parts. Al pròleg, Desclot demostra la seva consciència d'autor i fa una diàfana exposició dels seus objectius. La primera part s'inicia amb la fundació de la Corona d'Aragó i relata una selecció de fets anteriors a la vida de Pere el Gran, emprant llegendes

i tot (fig. 3), amb la doble intenció de presentar-ne els antecedents familiars, polítics i ideològics —un llinatge cavalleresc i cortès, gibellí per naturalesa, legítim senyor de Provença, aliat de l'Imperi—, i de contrarestar la imatge que Jaume I havia volgut donar de si mateix en el *Llibre dels fets* —el Jaume I de Desclot és volgudament discutible i imperfecte; és cavalleresc i cortès, però no és el fundador de la Corona d'Aragó ni l'elegit de la Providència. La crítica sovint ha entès malament aquesta primera part a causa de les fonts que Desclot hi fa servir. La segona part exposa la biografia de Pere el Gran, que en tot moment és presentat com un rei cavaller, el millor cavaller del món i el més cortès, i un gran conqueridor —«fo lo segon Alexandri per cavalleria e per conquesta», se n'afirma al pròleg.

El retrat que Desclot fa de Pere el Gran és, precisament, el contingut més notable i el que més impacte ha tingut d'aquesta crònica. Construeix el seu protagonista amb el perfil d'un heroi literari, d'aquella literatura cavalleresca amb els recursos de la qual cerca assegurar-se una bona recepció. La figura de Pere així construïda, com a prototip de totes les virtuts, actua com a eina narrativa i propagandística. Més encara en presentar-ne contrafigures, sense valors cavallerescos ni cortesos, mals reis, traïdors, orgullosos i superbiós: Jaume de Mallorca, Carles d'Anjou, Felip III de França i els francesos en general.

El mite de Pere *el Gran* havia estat creat pel seu principal trobador, Cerverí de Girona,¹² però Desclot el va impulsar encara més enllà gràcies a les possibilitats que oferia la prosa. De la recepció del mite i de l'eficiència del mètode en donen fe la crònica güelfa de Salimbene de Adam —amb un retrat del rei com a «segon Alexandre», a partir d'un ascens simbòlic al Canigó, res més que propaganda emanada de la cort de Pere—; la gran lloança d'un altre autor güelf, Dant —«d'ogni valor portò cinta la corda», 'posseïa en si totes les virtuts'—; la faceta cortesa que en va recollir Boccaccio, un altre güelf, que després passaria a Shakespeare, o la faceta cavalleresca i cortesa que n'arriba al *Curial*. Un mite que palpita encara en l'època actual, tant en la recerca com en la divulgació.

Es tracta, és clar, d'un retrat del rei que té poc a veure amb el Pere real. Els trets negatius del seu caràcter —impulsiu, orgullós, venjatiu, autoritari— són silenciats o bé magistralment convertits en virtuts positives, com ara en el relat del desafiament de Bordeus o en el de la repressió de la revolució barcelonina de Berenguer Oller. El mateix mètode serveix per als personatges secundaris, com Roger de Llúria i la seva crueltat en la guerra. I també per a maquillar uns guerrers que no tenien res a veure amb les virtuts cavalleresques —almogàvers (mercenaris d'infanteria) i ballesters—, però que eren extremament útils i signe d'uns nous temps en què aquelles virtuts aviat deixarien de funcionar fins i tot com a recurs ideològic i narratiu.

La crònica de Bernat Desclot es conserva en una vintena de manuscrits copiats entre els segles XIV i XVIII, es va traduir a l'aragonès i a l'espanyol durant el segle XV i modernament ha estat objecte de traduccions completes a l'espanyol, a l'italià i a l'anglès i, de parts extenses, al francès.

LA CRÒNICA DE RAMON MUNTANER

La *Crònica* de Ramon Muntaner és la tercera i la més extensa de les grans cròniques catalanes (fig. 4).¹³ Contràriament a Desclot, Ramon Muntaner (Peralada, 1265 - Eivissa, 1336) és un personatge ben documentat. Muntaner va néixer a la petita, però activa vila de Peralada, al NE de Catalunya, llavors domini feudal dels Rocabertí. Noves dades documentals obliguen a corregir la idea que es tenia del cronista i de la seva família fins fa ben poc, que ha afectat la comprensió de l'autor i de la seva obra.¹⁴ Segons la imatge romàntica preconcebuda que se'n tenia, un cronista així havia de ser noble i un actiu guerrer i havia de formar part de la cort reial des de menut. Per contra, s'ha pogut confirmar que va néixer en una família de mercaders ben integrada en l'elit burgesa local i en la direcció del municipi (cònsols, batlles, juristes). Per això el pare podia permetre's tenir un casal a la plaça principal i, segons narra Muntaner amb emoció i amb intenció, hostatjar-hi Jaume I i Alfons X de Castella quan van visitar la població (1274-1275). Es discuteix encara si les estades del jove Muntaner a París (1276), a Montpeller (1281) i potser a Saragossa i a Bordeus (1286-1287) van estar relacionades amb la seva incorporació en seguicis cortesans o, més probablement, amb viatges comercials de la família.

Muntaner pertany a un món nou, en el qual les ciutats ja són preeminents i han esdevingut un poderós pol d'atracció, i la burgesia que les impulsa és el grup social més dinàmic i expansiu. Per tot el territori, en ciutats grans i més petites, el comerç i el naixement d'una nova elit econòmica i cultural és evident. Tanmateix, la família vivia lluny de la cort reial, que el cronista de jove sembla que observa com a espectador, i lluny de les ciutats grans i de les seves possibilitats. La vida de Muntaner s'hauria desenvolupat en aquest context familiar si no hagués estat per l'impacte de la guerra de les Vespres Sicilianes i per les oportunitats que oferia l'expansió catalana per la Mediterrània que aquell conflicte tot just iniciava.

La destrucció de Peralada durant la croada francesa de 1285 devia comportar la ruïna de la família, potser també la mort del pare i del germà gran —Muntaner era el fadrister— i l'exili del futur cronista cap al sud, a València. Una lectura errònia de la crònica, que casava bé amb aquella imatge romàntica, va fer creure que en aquests anys havia participat en la guerra marítima que menava Roger de Llúria, però no n'hi ha cap evidència.

Amb la confiscació de les illes Balears a Jaume II de Mallorca (1286), aprofitant que hi tenia parents ben situats, s'hi va traslladar per a participar de les oportunitats econòmiques que oferia la conquesta de Menorca (1287). Tot i que va adquirir la posició de ciutadà de Mallorca i que va obtenir sucoses compensacions per préstecs efectuats a la Corona, després de la confiscació (1298) va anar a Sicília a participar en la fase final de la guerra. Aquesta intervenció guerrera i d'altres que la visió romàntica havia interpretat com una implicació directa en el combat, s'han d'entendre en l'àmbit de l'organització, la logística i,

com a molt, en la direcció d'operacions. Una mena d'implicació que, com era habitual, permetia participar del lucratiu negoci de la guerra i servir-se'n com a palanca econòmica i social.

A Sicília va fer un contacte important, el mercenari d'origen alemany Roger de Flor, del qual va ser administrador i amb qui l'any 1303 va anar a Bizanci amb la Gran Companyia Catalana que aquest va organitzar —formada sobretot per almogàvers—, que havia estat contractada per l'emperador grec per a lluitar contra els turcs.¹⁵ A la Companyia, Muntaner hi va exercir d'administrador («mestre racional») i només puntualment va dirigir operacions guerreres —com en la defensa de Gallípoli, menada per les dones que acompanyaven els almogàvers sota les seves ordres.

Després de l'assassinat de Roger de Flor, enmig de la pugna entre faccions bizantines, l'antagonisme dels genovesos i les ambicions dels reis catalans, i de les greus dissensions internes que van seguir, Muntaner va abandonar la Companyia (1307) i va passar al servei de l'infant Ferran de Mallorca, un fadrister de la casa reial mallorquina que era a Grècia en cerca de fortuna. A continuació, va patir durs captiveris a mans de venecians i angevins, que el van sotmetre a turment per ser un enviat del rei de Sicília. Un cop alliberat, aquest darrer li va encomanar (1309) que assegurés el domini sicilià sobre Gerba, una posició estratègica al Magrib, i finalment li'n va atorgar la governació (1311-1315). Per la proximitat a Ferran de Mallorca, va rebre l'encàrrec de traslladar de Sicília a Perpinyà el fill de l'infant (1315), que amb la mort d'aquest esdevindria hereu de la corona mallorquina.

Tot seguit es va traslladar a València, on tenia béns i parents, i on s'havia casat amb una dona de l'elit burgesa local. Hi va fer d'administrador d'un almirall de Jaume II d'Aragó i va participar i treure profit de l'organització de la conquesta de Sardenya (1324-1325). Es va dedicar al comerç de draps de luxe, va adquirir propietats i rendes i es va integrar en el patriciat urbà de la ciutat. En aquest marc, va escalar fins a la direcció del municipi, que va representar oficialment en la coronació d'Alfons III el Benigne (1328) i en les corts del regne (1329). Després de participar en l'organització d'una croada contra Granada, que mai no va tenir efecte, va marxar a Mallorca (1332), on un fill seu tenia una modesta col·locació a la cort de Jaume III de Mallorca, aquell infant que ell havia traslladat des de Sicília. Jaume li va confiar diversos càrrecs de gestió i, finalment, la governació d'Eivissa, on va morir. No hi ha evidències que arribés a la noblesa, com s'ha suposat, però els seus descendents sí que ho aconseguiren.

De la biografia de Muntaner destaca, primer, que es tracta d'un individu que té l'origen en l'estament no privilegiat, que des d'una família de mercaders d'un nucli molt menor i apartat escala fins a l'elit de la burgesia d'una gran ciutat, empès pel fet de ser un fadrister i per la ruïna familiar en la guerra. Segon, que treu un gran profit personal de l'expansió catalana —política, militar i econòmica— per la Mediterrània, que individus com ell necessiten

i esperonen; és en aquest sentit que és un «home d'imperi», en la cèlebre expressió de Carles Ribà. Tercer, que gràcies a tot plegat va aconseguir aproximar-se a les tres branques de la casa reial —Catalunya-Aragó, Mallorca i Sicília— i en va obtenir beneficis en forma de negocis, càrrecs i favors, si bé va viure amb una gran angoixa les divisions i els enfrontaments entre elles. Quart, que pertany a un ambient social que assumeix l'escriptura i el llibre com a eines de gestió de la vida quotidiana i de promoció social, i ell mateix forma part de les noves elits culturals «laïques» que impulsen l'ús escrit de la llengua vulgar.

Muntaner té un perfil de cronista ben diferent del dels altres autors de les grans cròniques, i molt modern. No és un rei que escriu o organitza la redacció d'una crònica, ni un funcionari reial dotat d'una formació que exhibeix, ni un eclesiàstic que fa una crònica, aquest darrer un clar exponent de les velles elits culturals. És un «laic» sense més formació que l'aprenentatge mercantil en el si de la família, però imbuït, això sí, de la cultura i la literatura cortesanes que aquests sectors estaven assumint. Escriu per iniciativa pròpia, no pas per compte de cap rei o poder municipal, i ho fa perquè sap que les obres escrites —per molt que, com la seva, estiguin destinades a ser escoltades— tenen impacte. Ho fa en la llengua vulgar, com és propi de l'ambient sociocultural en què es mou: el llatí no compliria el seu objectiu i segurament no en sabia. En el context europeu, no és el primer cronista «laic», però n'és dels primers i un dels més interessants i capaços.

Ramon Muntaner informa amb precisió del moment i el lloc en què va començar a escriure el seu «llibre», i també de l'edat que tenia quan va emprendre aquesta iniciativa: el 15 de maig de 1325, a l'alqueria que per via de la seva esposa posseïa a Xirivella, a l'*hinterland* de la ciutat de València, quan tenia seixanta anys. Aquestes dades tan exactes tenen la intenció de subratllar la importància que l'autor dona a la decisió personal d'escriure la crònica. Es troben en un elaborat pròleg que l'autor redacta per a singularitzar l'obra, en el qual justifica la decisió d'escriure, exposa els objectius i el mètode que hi seguirà i n'indica el contingut. Recorre al conegut tòpic de la visió sobrenatural d'un personatge, suposadament sagrat, que el desperta mentre dorm i li ordena posar-se a escriure. Per aquesta via, Muntaner es reconeix testimoni de fets que considera extraordinaris durant la seva vida —els relacionats amb l'expansió mediterrània—, que en tot moment imputa a la voluntat de Déu; atribueix l'èxit personal a la rectitud en la gestió de càrrecs i en el tracte als vençuts; reclama la necessitat de donar testimoni d'aquells fets viscuts per ell, i expressa la necessitat que els reis d'Aragó en prenguin exemple per a assegurar-se l'èxit, amb el desig que el recompensin a ell i als seus.

En efecte, l'obra es presenta contínuament com un «pill de prínceps» de caràcter pràctic, un recull de consells sobre com procedir encertadament a l'hora de prendre decisions i governar, adreçat als monarques de la Corona d'Aragó. Muntaner ja havia adoptat el paper de conseller

reial abans de la redacció de la *Crònica*, en un poema adreçat a Jaume II l'any 1322 —que significativament va titular *Sermó*— en el qual aconsella sobre la logística a aplicar en la conquesta de Sardenya tot just anunciada. El poema combina dues tradicions que l'autor creu efectives per al cas: la del sirventès —s'havia de cantar amb la tonada de la cançó de gesta francesa *Gui de Nanteuil*— i la de la poesia narrativa. Per la consonància d'objectius, Muntaner va decidir incloure'l a la *Crònica*.

A la *Crònica*, Muntaner exposa els fets dels quals va ser testimoni —i altres de complementaris—, des de l'engendrament de Jaume I (1207) fins a la coronació d'Alfons III el Benigne (1328). Malgrat l'aparença, no és una autobiografia. De fet, dona pocs detalls de la seva vida personal. En justificar metodològicament la tria de fets a narrar, els exclou, els personals, si no és que estan relacionats amb els «fets de senyors», que són els escollits. D'aquests, els que un impacte més profund li van causar van ser els relacionats amb el viatge a l'Imperi Bizantí amb els almogàvers, i el relat que en fa és d'una importància extraordinària per a conèixer aquell episodi històric i el mateix funcionament d'una companyia de mercenaris. Aprofita la tria i la narració dels fets per a mostrar-se com un comandant capaç (defensa de Gallípoli), com un bon administrador (Companyia Catalana, govern de Gerba) o com un servidor fidel i eficient (trasllat de l'infant Jaume) en els moments més compromesos, i per a fer veure com les qualitats d'un bon gestor sumades al fet de militar al costat que té la veritat són garantia d'èxit.

El cronista ha indicat al pròleg quin és el costat que té la veritat: els reis de la Corona d'Aragó. Aquests i, per extensió, els de les altres branques de la Casa de Barcelona: els reis de Mallorca i els de Sicília. Els ha conegut tots, els ha servit i n'ha obtingut recompenses. L'exaltació d'aquests reis i dels interessos mediterranis que representen, i la dels catalans i de la llengua catalana —torna a ser una crònica radicalment catalanocèntrica—, es combinen amb un providencialisme extrem —aquests reis i els seus súbdits són els elegits—, amb l'objectiu de justificar i impulsar l'expansió mediterrània. Als seus ulls, els «fets extraordinaris», les primeres grans passes d'aquesta expansió, que ell ha viscut, en confirmen els beneficis.

Però aquests beneficis i la seva continuïtat estan en perill perquè es donen dissensions i enfrontaments entre les tres branques de la dinastia, que comencen a assumir uns interessos locals diferents. Muntaner defensa la unitat d'acció en molts passatges, el més conegut dels quals és l'exemple de la mata de jonc, que és tan forta que no es pot arrencar sencera, però un infant la pot destruir si estira de jonc en jonc. El preciosisme en la narració de la coronació de l'últim rei que va conèixer, Alfons el Benigne, l'any 1328, que clou la crònica, també té aquest objectiu: mostrar el lluïment d'una monarquia poderosa i fecunda que suscita l'adhesió dels seus súbdits i comunicar l'amonestació a un nou rei que, per a Muntaner, arriba carregat d'esperances de redreç d'aquella situació. Devia acabar la *Crònica* aquest any o poc després.

En el seu llibre se serveix, sempre que convé a l'objectiu, de les manipulacions, les invencions i els silencis habituals en les obres historiogràfiques europees de l'època. És coneguda la distància que hi ha entre el seu relat de la presència dels catalans a Grècia i el que en fan les fonts gregues: el seu, elogiós; l'altre, infernal. Però l'un i l'altre manipulats, duts per la defensa d'unes posicions antagòniques.

Muntaner se serveix també de la seva gran habilitat com a narrador. Té un estil col·loquial, viu i espontani, farcit de marques d'oralitat i dites populars, que es combina amb la seva cultura literària (la cèlebre expressió «Què us diré?», emprada per a cohesionar el discurs, té aquest doble origen, i les exageracions també). Demuestra conèixer altres cròniques —potser va assistir a lectures de les de Jaume I i de Desclot—, cançons de gesta i altra literatura cavalleresca, lectures que casen especialment bé amb un argument ple de batalles i gestes de «senyors». El recurs a la novel·lització, a partir d'aquestes fonts, és encara freqüent en les cròniques de la seva època per a connectar amb el seu públic, més encara en autors com ell, que no tenen accés a documents oficials o no tenen l'autoritat d'un rei. La seva font d'autoritat és el propi testimoni visual —que, quan cal, recalca que és «vera veritat»— i la Providència divina.

La *Crònica* de Muntaner va tenir una difusió i una influència importants. Es conserva en vuit manuscrits copiats en els segles XIV i XV, se'n van redactar continuacions, va ser parcialment incorporada a cròniques més àmplies, es va imprimir dues vegades en el segle XVI, a València i a Barcelona, va ser objecte d'una paràfrasi parcial en espanyol en el segle XVII i de traduccions antigues al sicilià i a l'espanyol, va inspirar la novel·la quatrecentista *Tirant lo Blanc* i també novel·les històriques recents, i modernament s'ha traduït al català actual i, completa, a l'espanyol, a l'italià, al francès, a l'anglès i a l'alemany.

El contingut i les característiques de l'obra de Muntaner n'han propiciat visions esbiaixades que n'enterboleixen la comprensió i la valoració, des d'una glorificació massa acrítica en la història romàntica, que beu en la mitologia nacional catalana, fins a un rebaixament extravagant, dut per l'afany desmitificador, en algunes aproximacions recents.

LA CRÒNICA DE PERE III EL CERIMONIÓS

La quarta i darrera, i la més breu, de les grans cròniques és la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (fig. 5).¹⁶ Pere III el Cerimoniós (Balaguer, 1319 - Barcelona, 1387) va protagonitzar un llarg regnat (1336-1387), tan fecund com convuls. Pere va arribar al tron de ben jove, amb una certa idea de predestinació comparable a la que havia sentit el seu rebesavi Jaume I —el seu pare només va ser rei per la renúncia del seu oncle i ell, tot i ser de constitució feble, va sobreviure a un germà gran que hauria regnat i a les intrigues de la madrastra i d'altres familiars. Tenia el convenciment

que el seu deure era conservar i enfortir l'herència rebuda i la memòria del llinatge, és a dir, garantir-ne la continuïtat de domini. Tot i el seu tarannà autoritari —visible en l'acte de coronació, en què va amenaçar l'arquebisbe de Saragossa si gosava tocar la corona que només ell volia posar-se sobre el cap, i en les reformes que va planificar—, l'estructura sociopolítica del país i la migradesa del domini reial li van impedir posar els fonaments d'una monarquia autoritària moderna. Paradoxalment, aquest fracàs el va conduir, pel seu caràcter meticulós i organitzador, a impulsar el parlamentarisme estamental i el model de monarquia heretats, que van funcionar essencialment amb el seu redisseny fins a la conquesta i annexió de la Corona d'Aragó a Castella a l'inici del segle XVIII.

Conseqüència d'aquella idea de conservar i enfortir, la política de reintegració dels regnes adquirits per la dinastia, que en alguns casos havien quedat vinculats a altres branques de la Casa de Barcelona, el va portar al primer gran enfrontament. L'objectiu va ser el rei Jaume III de Mallorca, el regne del qual va conquerir i annexionar a la seva Corona (1343-1349). La política autoritària dels primers anys va conduir a un gran conflicte civil, la revolta de les Unions als regnes d'Aragó i de València (1347-1348), capitanejades pels seus germans. Si la revolta aragonesa va ser essencialment nobiliària, a la valenciana s'hi van sumar decididament les capes urbanes i, per tant, era molt més perillosa per al rei. Les va aconseguir vèncer entre greus dificultats, i la repressió va ser especialment dura i sagnant a València.

Aquests fets s'encavallaven amb els efectes de la gran crisi del feudalisme baixmedieval, que havia exhaurit les seves possibilitats expansives, amb les males collites continuades des de 1333, les fams i el flagell de la pesta, que, actuant sobre uns cossos afeblits, delmaria la població del país i del continent sencer des de 1348 i en cíclics i interminables retorns, i amb la consegüent ruïna de les finances. Aquesta «gran depressió» medieval va afectar visiblement Catalunya, el motor de la Corona d'Aragó. El control de les rutes comercials del Mediterrani occidental, en dura competència amb els genovesos, i sobretot el manteniment de la possessió de Sardenya, centre del domini politicomilitar i comercial mediterrani de la dinastia barcelonina, va consumir una quantitat ingent de recursos econòmics i humans. Les guerres amb Gènova i amb el jutge d'Arborea, el principal senyor sard, vinculades a aquell objectiu estratègic, es van allargar més enllà dels anys centrals del segle XIV.

D'altra banda, la pugna pel manteniment d'un equilibri ibèric favorable a la Corona d'Aragó, continuant la política dels comtes-reis anteriors, va desembocar en la guerra de Castella, dita dels Dos Peres (1356-1375). Aquest va ser el més devastador dels conflictes en els quals es van veure immersos el rei i els seus regnes, per la combinació de la crisi catalana, la puixança castellana i el fet de complicar-se amb la guerra europea dels Cent Anys. Pere va impulsar l'entronització dels Trastàmara a Castella, perseguint inútilment aquell equilibri ibèric. Va poder posar

Sicília en la via de la reintegració a la branca principal de la dinastia, que es consumaria més tard, i va assumir el control —difícil— de les senyories gregues que havien estat ocupades pels almogàvers, els ducats d'Atenes i Neopàtria, tot orientat a mantenir una presència important en unes rutes comercials mediterrànies que, tanmateix, eren molt més competitives i incertes que en els regnats anteriors.

Les dissensions familiars, moltes vegades originades per les decisions o les orientacions polítiques del monarca, sovint es barrejaven perillosament amb moviments opositors, com es va veure durant les Unions o arran del seu matrimoni amb Sibilla de Fortià i la nova política reial favorable a la baixa noblesa i a la burgesia menestral. Les relacions amb els germans, Jaume d'Urgell i Ferran de Tortosa, i —personalment més dolorós encara— amb el fill primogènit, Joan, no van ser gens fàcils.

Pere III va ser un dels membres de la seva dinastia que va tenir una relació més intensa amb la cultura i l'escriptura. Era perfectament conscient del paper que podien tenir en els seus objectius de conservar i enfortir els seus regnes, i també de persuadir i dominar els seus súbdits. Comptem-hi aquí la promoció d'obres i de traduccions, la còpia de llibres i l'escriptura personal, l'ús abassegador dels seus brillants dots per a l'oratoría, la predilecció per la història com a eina ideal per a la conservació i difusió d'una determinada memòria dels fets, els del llinatge i els seus propis, la potent organització de l'Arxiu Reial, la de l'estructura administrativa, cortesana i protocol·lària i, sobretot, la d'una burocràcia impressionant, associada a un nou model de llengua escrita que, tot i la renúncia obligada a l'autoritarisme i sumada al seu caràcter meticulós, insistent i incansable, li va permetre el control d'un estat compost gens fàcil, la supervivència del qual va assegurar.¹⁷

En el context de la personalitat d'aquest monarca excepcional, dels deures que es va imposar com a objectius polítics i dels difícilíssims temps que li va tocar viure cal situar l'anomenada crònica personal de Pere el Cerimoniós —per a distingir-la de la crònica general, dita de Sant Joan de la Penya, que també va fer escriure, en la qual es narra la història de la península Ibèrica des dels posicionaments polítics catalanoaragonesos i és una continuació i actualització de les *Gesta comitum*, la crònica oficial de la dinastia. Es tracta, novament, d'una crònica autobiogràfica que, com en el cas del *Llibre dels fets* de Jaume I, només comenta els esdeveniments en els quals participa directament el rei. Pere III admirava Jaume I més que no cap altre dels seus predecessors en el llinatge, assumint la imatge que el Conqueridor va voler donar de si mateix i del seu regnat al *Llibre dels fets*. Per això va decidir no tan sols enterrar-se al seu costat i fundar el panteó reial de Poblet com a referent simbòlic de la dinastia —intencionadament complementat amb una biblioteca de llibres d'història que l'il·lustressin—, sinó també elaborar un «llibre dels fets» propi. Del model jaumí va prendre, a més de la forma autobiogràfica, l'estructura i la mateixa concepció de l'obra.

Però no tan sols els temps eren ben diferents, sinó també els mitjans amb què comptava Pere el Cerimoniós. La Cancelleria Reial, organisme central de l'Administració, havia experimentat un gran desenvolupament, sobretot sota Jaume II (1291-1327) i, en particular, sota ell mateix. Aquest organisme, que tan bé va saber utilitzar el rei per als seus objectius, va ser l'encarregat d'elaborar la crònica i oferir unes possibilitats molt més grans que les que van tenir a l'abast Jaume I i Bernat Desclot: no tan sols disposava de molts i bons especialistes per a l'escriptura i la redacció, sinó que també posseïa una estructura arxivística avançada i el personal capacitat per a localitzar informació i fonts documentals. Pere va posar literalment la Cancelleria a fer una crònica. Se n'han conservat proves documentals d'una gran importància, amb instruccions precises del rei a Bernat Descoll i a altres funcionaris, que, d'altra banda, també donen testimoni de la implicació personal del monarca. La intervenció del rei va ser intensa: ell va ser el responsable del disseny general, de revisar el material redactat i molt probablement d'elaborar el pròleg, però també d'aportar records —fins i tot els relatius a la localització de les fonts documentals— i d'introduir-hi les aspiracions, els sentiments i les reflexions personals. L'obra es va elaborar a partir de cap a 1345 i durant tot el regnat, si bé amb algunes interrupcions provocades pels problemes polítics i militars que acaparaven el temps del rei. Se'n conserven dues versions, una de les quals, la definitiva, revisada pel monarca cap a 1385.

Les fonts de l'obra són sobretot els documents oficials d'aquella formidable Cancelleria i de l'Arxiu reials, els processos judicials, els records personals del rei i dels seus col·laboradors, i potser també algun text historiogràfic anterior. En algunes parts, sobretot en les relatives a Jaume de Mallorca i a la guerra de les Unions, pren gairebé la forma d'un dietari gràcies a aquell ús sistemàtic dels documents, en particular els comptables. La crònica reial imita volgutament el detallisme del *Llibre dels fets* jaumí amb les noves possibilitats d'una cancelleria i un arxiu reials organitzats. D'altra banda, és escrita segons les formes del seu temps: uns models estètics, lingüístics i literaris, en general molt més prolixos; i uns models historiogràfics que ja no se servien de la ficció literària. Concepció i forma del text que fan de l'obra un testimoni molt més útil per als estudiosos del passat que no pas les cròniques anteriors.

Pere el Cerimoniós era molt conscient del valor del gènere historiogràfic com a eina per a gestionar la pròpia memòria política. Rere la decisió d'escriure una crònica del seu regnat i també rere l'opció d'imitar Jaume I hi ha el convenciment que és un instrument polític i ideològic útil; útil per a afermar i garantir la continuïtat de la monarquia catalanoaragonesa en un moment de gran crisi, igual com altres iniciatives vinculades al ritualisme monàrquic, que no eren fruit de cap obsessió banal pel protocol i la cerimònia, com sovint s'ha pensat.

La crònica reial consta d'un pròleg, cinc llargs capítols o parts i un apèndix. És molt probable que el rei en perso-

na escrivís el pròleg. Imita un discurs dels que estava habituat a fer davant les Corts i en altres ocasions, i en els quals excel·lia,¹⁸ ple de referències bíbliques i de clàssics, i important per l'exposició que hi fa de la seva concepció de la història. El primer capítol (cap. I, anys 1319-1336) té caràcter introductor i probablement també va ser redactat pel rei. Com al *Llibre dels fets*, aquest capítol introductor exposa els precedents personals del monarca: com va arribar a ser rei, gràcies a la renúncia del seu oncle que va possibilitar el regnat del seu pare, Alfons III el Benigne, que descriu; i també quin és l'origen dels drets de la dinastia sobre Sardenya, el centre dels dominis mediterranis de la seva monarquia. Els següents capítols tracten de la política familiar i interior i del fracàs de l'autoritarisme: la coronació del rei, la desposseïció de Jaume III de Mallorca i la conquesta del seu regne (cap. II-III, anys 1336-1345), les Unions i la Pesta Negra (cap. IV, anys 1345-1352). A continuació es tracta la política mediterrània, principalment la lluita per Sardenya contra els genovesos, el jutge d'Arborea i els sards (cap. V, anys 1351-1355), i la política ibèrica, amb la guerra de Castella (cap. VI, anys 1356-1369). El rei preveia un altre capítol relatiu al triomf definitiu sobre els sards i els genovesos, però no es va escriure. En lloc d'això, es van reunir materials diversos, en particular referents a la seva política sobre Sicília dels anys 1370-1385, tendent a aconseguir-ne la reincorporació a la branca dinàstica dels reis d'Aragó. Són materials sense elaborar, probablement completats després de la mort del rei, que conformen l'anomenat Apèndix de la crònica.

La crònica de Pere el Cerimoniós ha estat tractada com la Ventafocs de les quatre grans cròniques. Es ressent dels grans prejudicis que historiadors i filòlegs han acumulat durant dècades contra Pere III i la seva significació. Sense tenir en compte per a res el context polític, socioeconòmic, cultural i ideològic del seu temps, o fins i tot tenint-lo en compte, se l'ha fet responsable dels inicis de la decadència de Catalunya; i a un rei tan imperfecte corresponia, d'acord amb els tendenciosos retrats psicològics a l'ús, una personalitat moralment mancada: tortuós, conspirador, maquiavèlic. I era ben lògic, per tant, que produís una crònica d'un valor literari «menor». En realitat, l'atmosfera d'engany i de conjures que tan bé es reflecteix a la crònica és el signe d'uns nous temps i d'una nova mentalitat a l'Europa del moment; uns temps de misèria, fams, guerres i pestes inacabables, de profunda crisi econòmica, social i de valors, de relativisme i de manca d'escrúpols, del final definitiu dels ideals de la cavalleria (convertits només en una reivindicació retòrica). La societat de la «tardor de l'edat mitjana», en la cèlebre etiqueta historiogràfica de Johan Huizinga.

Aquells prejudicis, sovint inconscientment arrossegats per una part de la crítica recent, han impedit veure fins fa poc que l'estil de la crònica del Cerimoniós, tan diferent de l'estil èpic, cavalleresc i ficcionalitzat de les tres anteriors, respon als profunds canvis que havien experimentat la cultura i la prosa catalanes durant el segle XIV, dels quals és un interessant testimoni. En el nou context, els

recursos que proporcionava la literatura havien deixat de ser útils i valorats per a construir un relat eficient. En el seu lloc es requeria precisió i detallisme, que a la crònica no responen, per tant, només a la personalitat del rei —que, d'altra banda, s'explica pel caràcter de l'època. Per això l'estil és cancelleresc i defuig la novellització. Contra el que s'ha dit sovint, la llengua és rica, clara i entenedora, i l'obra no està mancada d'episodis de considerable valor literari.

Entre els episodis literàriament més valuosos hi ha els que exposen els fets més difícils del regnat. També són els més famosos, d'una enorme crueltat que —i això causava incomprensió i sorpresa— el rei no amaga: el terrible relat de la repressió contra els unionistes valencians, molt particularment l'assassinat de l'infant Ferran per ordre del rei, o la caiguda en desgràcia, el judici i l'escapçament de Bernat de Cabrera. Llevat d'excepcions —com en la catàstrofica guerra de Castella—, el rei no amaga les crueltats, els fracassos o els èxits dubtosos. I no ho fa perquè vol que n'hi hagi la memòria que li convé: la d'un rei diligent a l'hora de fer front als afers de govern i a les traïcions, i recte en l'aplicació de la justícia.

Per tot això, la crònica de Pere el Cerimoniós és una crònica d'uns nous temps, que en la historiografia catalana proporcionaran encara altres exemples tot i que —aquests sí— molt menys reeixits.

L'obra es conserva en sis manuscrits copiats en els segles XV i XVI, va ser incorporada sencera a les *Cròniques de Catalunya* de Pere Miquel Carbonell, impreses a Barcelona en els anys 1546 i 1547, i modernament ha estat traduïda completa a l'espanyol i a l'anglès.

CONSIDERACIONS GENERALS SOBRE LES EDICIONS DE LES CRÒNIQUES

En els últims temps s'ha començat a cloure, tot i que d'una manera encara insuficient, la clivella que durant generacions ha separat historiadors i filòlegs a l'hora d'estudiar i entendre les quatre grans cròniques. Pot dir-se que hi ha hagut unes grans cròniques dels historiadors i unes grans cròniques dels filòlegs, i que les anàlisis dels uns i dels altres, plenes d'aportacions indefugibles, han mancat d'intercomunicació. Per a ser justos, potser lògicament, s'ha de precisar que aquesta incomunicació ha estat més gran des de l'àmbit dels historiadors cap al dels filòlegs que a la inversa. Els primers hi han vist l'origen de la professió i sobretot una font històrica més, i han limitat l'interès a verificar documentalment el relat dels cronistes, prescindint de les aportacions que es feien des de la filologia perquè els semblaven secundàries i de fet no les comprenien. Els segons les han analitzat només com a obres literàries, situant-les a l'origen de la narrativa catalana i identificant-hi l'embrió de la novel·la cavalleresca, però sovint n'han minimitzat la dimensió i la contextualització històriques. Aquesta lamentable situació, que ha anat avançant massa tímidament cap a enfocaments interdisciplinaris,

no era més que un reflex de la fragmentació i la consegüent comunicació entre les disciplines humanístiques.

Les edicions que s'han anat publicant (crítiques, semi-crítiques, regularitzades, actualitzades) han reproduït inevitablement aquesta comunicació. Això no significa, és clar, que, malgrat l'esmentada clivella, no s'hagin donat aportacions fonamentals des de tots dos àmbits disciplinaris. La de més impacte de totes ha estat, sens dubte, l'edició conjunta de les quatre cròniques efectuada per Ferran Soldevila en un volum de paper bíblia publicat pòstumament el 1971 i exhaurit des de fa molts anys. L'edició de Soldevila responia a la necessitat de posar a l'abast d'historiadors i filòlegs, però també d'un públic il·lustrat ampli, unes obres a les quals s'atribuïa una importància nacional gairebé fundacional, i fer-ho d'una manera solvent. Per això es va optar per oferir el text en ortografia regularitzada, però amb una profusa anotació —exclusivament històrica— que era fruit de la recerca de tota la vida de l'eminent historiador.

Aquesta edició conjunta de les quatre grans cròniques, ara novament a l'abast amb una revisió i actualització completes, continua sent l'edició de referència dels quatre textos, atès que fins ara els esforços que s'han fet per a produir-ne edicions crítiques han donat fruits desiguals i incomplets. La nova edició de l'obra de Soldevila, publicada en cinc volums per la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (2007-2016), ha estat dirigida per Josep Massot i Muntaner i enriquida amb una revisió filològica del lingüista Jordi Bruguera —precedentment autor d'una edició crítica del *Llibre dels fets*— i amb una actualització i ampliació de l'anotació històrica a càrrec de la historiadora Maria Teresa Ferrer i Mallol —autora de nombrosos estudis històrics relatius a tot el període que abasten les cròniques i posseïdora d'un profund coneixement de la documentació conservada. Tot i que en aquesta monumental edició l'aportació filològica s'ha limitat a la lingüística, i que per a conèixer l'ús de recursos i fonts literàries en la construcció de les cròniques encara cal consultar altres publicacions, constitueix un pas endavant d'una gran importància per al coneixement i la difusió d'unes obres úniques.

NOTES I REFERÈNCIES

[1] Vegeu Stefano M. CINGOLANI. *La memòria dels reis: les quatre grans cròniques i la historiografia catalana, des del segle x fins al segle XIV*. Base, Barcelona 2007; Josep Antoni AGUILAR. *Introducció a les quatre grans cròniques*. Rafael Dalmau, Barcelona 2011; Jaume AURELL. *Authoring the Past: History, Autobiography, and Politics in Medieval Catalonia*. University of Chicago, Chicago 2012. Vegeu també les presentacions actualitzades, amb bibliografia, de Josep M. Pujol, Xavier Renedo, Stefano M. Cingolani i Josep Antoni Aguilar, a Lola BADIA (ed.). *Literatura medieval, 1 (Dels orígens al segle XIV)*. A: Àlex BROCH (dir.). *Història de la literatura catalana*. Enciclopèdia Catalana,

Barcino i Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2013. Un estat de la qüestió general, amb copiosa bibliografia, a Maria Teresa FERRER I MALLOL. «Las crónicas reales catalanas». A: Esteban SARASA SÁNCHEZ (ed.). *Monarquía, crónicas, archivos y cancellerías en los reinos hispano-cristianos (siglos XIII-XV)*. Institución Fernando el Católico, Saragossa 2014, p. 77-144. A la xarxa es pot consultar el volum digital *Les cròniques catalanes* [en línia]. Biblioteca de Catalunya, Barcelona 2015 <<https://tinyurl.com/yamfkmoq>> [Consulta: 3 setembre 2018], que conté informació completa sobre manuscrits, edicions i traduccions. Divulgació a la xarxa: Ramon SALVO, Elena VICIOSO. *Les quatre grans cròniques medievals catalanes* [en línia]. XTEC <<https://tinyurl.com/ydcjcb7y>> [Consulta: 16 setembre 2018]. Vegeu altres iniciatives d'aquest tipus a les notes següents. Per raons d'espai, i atès que la bibliografia fonamental es pot localitzar en les obres citades, les referències es limitaran al mínim.

- [2] Editada per Stefano M. CINGOLANI (ed.). *Les 'Gesta Comitum Barchinonensium' (versió primitiva), la Brevis Historia i altres textos de Ripoll*. Universitat de València, València 2012 (1a redacció); Stefano M. CINGOLANI (ed.). *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó*. Universitat de València, València 2008 (traducció catalana de la 2a redacció); Stefano M. CINGOLANI (ed.). *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó / Gesta comitum Barchinone et regum Aragonie*. Obrador Edendum i Universitat Rovira i Virgili, Santa Coloma de Queralt i Tarragona 2012 (3a i última redacció).
- [3] Stefano ASPERTI. «La qüestió de les prosificacions en les cròniques medievals catalanes». A: Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO (ed.). *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991)*. Publicacions de Abadia de Montserrat, Barcelona 1993, vol. 1, p. 85-137.
- [4] Edicions de referència: Jordi BRUGUERA. *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Barcino, Barcelona 1991 (Els Nostres Clàssics, B, 10-11) (grafia original); Ferran SOLDEVILA, ed. de Josep MASSOT I MUNTANER, rev. per Maria Teresa FERRER I MALLOL i Jordi BRUGUERA. *Llibre dels fets del rei en Jaume*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2007, coll. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», 73 / «Les Quatre Grans Cròniques», 1 (grafia modernitzada). Divulgació a la xarxa: Xavier RENEDO (dir.). *El Llibre dels fets digital* [en línia]. Recerca en acció, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació <<https://tinyurl.com/ycx3q68k>> [Consulta: 16 setembre 2018]; Stefano M. CINGOLANI. «Jaume I» [en línia]. *Visat*, núm. 6 (octubre 2008) <<https://tinyurl.com/ydc5wsuj>> [Consulta: 16 setembre 2018].
- [5] Ernest BELENGUER. *Jaume I a través de la història*. Universitat de València, València 2009 (2a ed. rev.).
- [6] Muhammad ben MA' MAR, Nicolau ROSER NEBOT, Guillem ROSSELLÓ BORDOY. *Ibn 'Amīra al-Mahzūmī: Kitāb tāriḥ Mayūrqa: crònica àrab de la Conquesta de Mallorca*. Presidència de les Illes Balears i Universitat de les Illes Balears, Palma 2008.

- [7] Antoni BIOSCA I BAS. *Petrus Marsilii: Opera omnia. Chronice illustrissimi regis Aragonum domini Iacobi uictorissimi principis...* Brepols, Turnhout 2015, coll. «Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis», 273.
- [8] Stefano ASPERTI. «El rei i la història». *Randa*, núm. 18 (1985), p. 5-24.
- [9] Edicions de referència: Miquel COLL I ALENTORN. *Bernat Desclot: Crònica*. Barcino, Barcelona 1949-1950, 5 v., coll. «Els Nostres Clàssics», 62-64, 66 i 69-70 (grafia original); Ferran SOLDEVILA, ed. de JOSEP MASSOT I MUNTANER, rev. per Maria Teresa FERRER I MALLOL i Jordi BRUGUERA. *Crònica de Bernat Desclot*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2008, coll. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», 80 / «Les Quatre Grans Cròniques», 2 (grafia modernitzada); Stefano M. CINGOLANI. *Bernat Desclot: Llibre del rei En Pere*. Barcino, Barcelona 2010, coll. «Biblioteca Barcino», 6 (grafia modernitzada). Divulgació a la xarxa: Josep MIÀS. *Bernat Desclot* [en línia]. AELC <<https://tinyurl.com/y7zq8664>> (català, espanyol i anglès) [Consulta: 16 setembre 2018]; Stefano M. CINGOLANI. «Bernat Desclot» [en línia]. *Visat*, núm. 6 (octubre 2008) <<https://tinyurl.com/y8sbb458>> [Consulta: 16 setembre 2018].
- [10] Stefano M. CINGOLANI. *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva Crònica*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2006.
- [11] Miriam CABRÉ. «Politique et courtoisie à l'automne des troubadours». *Cahiers de civilisation médiévale*, núm. 60 (2017), p. 113-124.
- [12] Miriam Cabré. *Cerverí de Girona: un trobador al servei de Pere el Gran*. Universitat de Barcelona i Universitat de les Illes Balears, Barcelona i Palma 2011 [actualització en català de: *Cerverí de Girona and its Poetic Traditions*. Tamesis, Londres 1999].
- [13] Edicions de referència: Josep M. de CASACUBERTA, Miquel COLL I ALENTORN. *Ramon Muntaner: Crònica*. Barcino, Barcelona 1927-1952, 9 v., «Col·lecció popular Barcino», 19 i 141-148 (grafia original); Ferran SOLDEVILA, ed. de Josep MASSOT I MUNTANER, rev. per Maria Teresa FERRER I MALLOL i Jordi BRUGUERA. *Crònica de Ramon Muntaner*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2011, coll. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», 88 / «Les Quatre Grans Cròniques», 3 (grafia modernitzada); Josep Antoni AGUILAR ÀVILA. *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (pròleg-capítol 146)*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2015, 2 v., coll. «Biblioteca Filològica», 75 (grafia original). Divulgació a la xarxa: Toni TERRADES. *Ramon Muntaner* [en línia]. AELC <<https://tinyurl.com/yb3p5ghu>> (català, espanyol i anglès) [Consulta: 16 setembre 2018]; Xavier BONILLO HOYOS. «Ramon Muntaner» [en línia]. *Visat*, núm. 6 (octubre 2008) <<https://tinyurl.com/yamt56s7>> [Consulta: 16 setembre 2018].
- [14] Xavier RENEDO. «Notes sobre la biografia i la Crònica de Ramon Muntaner». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 26 (2016), p. 19-46, i els treballs en curs de publicació que anuncia confirmen algunes intuïcions de Stefano M. CINGOLANI. *Vida, viatges i relats de Ramon Muntaner*. Base, Barcelona 2015.
- [15] Ernest MARCOS HIERRO. *Almogàvers: la història*. L'Esfera dels Llibres, Barcelona 2005.
- [16] Edicions de referència: Amédée PAGÈS. *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon III de Catalogne dit le Cérémonieux ou del Punyalet*. É. Privat i H. Didier, Tolosa de Llenguadoc i París 1941 (grafia original); Ferran SOLDEVILA, ed. de Josep MASSOT I MUNTANER, rev. per Maria Teresa FERRER I MALLOL i Jordi BRUGUERA. *Crònica de Pere III el Cerimoniós*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2014, coll. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», 96 / «Les Quatre Grans Cròniques», 4 (grafia modernitzada).
- [17] Per a moltes d'aquestes qüestions, vegeu J. N. HILLGARTH. «La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva crònica». *Llengua & Literatura*, núm. 5 (1992-1993), p. 7-102; Francisco M. GIMENO BLAY. *Escribir, reinar: La experiencia gráfico-textual de Pedro IV el Ceremonioso*. Abada, Madrid 2006.
- [18] Suzanne F. CAWSEY. *Kingship and Propaganda: Royal Eloquence and the Crown of Aragon, c. 1200-1450*. Clarendon Press i Oxford University Press, Nova York i Oxford 2002. Trad. cat.: *Reialesa i propaganda: L'eloqüència reial i la Corona d'Aragó, c. 1200-1450*. Universitat de València, València 2008.

NOTA BIOGRÀFICA

Lluís Cifuentes i Comamala és des del 2007 Professor Agregat “Serra Húnter” a la Universitat de Barcelona, on imparteix docència de literatura catalana medieval i de metodologia de la recerca. Es va formar en història medieval a la Universitat de València (1982-1987) i en història de la ciència a la Institució Milà i Fontanals del CSIC (Barcelona, 1987-1993 i 1995-1998), a la Universitat Autònoma de Barcelona (MA 1990, PhD 1993) i a l'École Pratique des Hautes Études (París, 1993-1995). Ha tingut diversos contractes de recerca (I3P CSIC, Marie Curie, Ramón y Cajal). Dirigeix projectes de recerca finançats des de 2004, integrats a la xarxa temàtica «Lengua y ciencia», i forma part del grup de recerca interuniversitari «Cultura i literatura a la baixa edat mitjana». És membre del Centre de Documentació Ramon Llull i de l'Institut de Recerca en Cultures Medievales de la Universitat de Barcelona. És especialista en l'estudi de la difusió de la medicina, la ciència i la tècnica en català a l'edat mitjana i a l'inici de l'edat moderna, i en el de la difusió del model de medicina i de metge universitaris i la seva interrelació amb l'àmbit extrauniversitari. Dirigeix l'espai virtual *Sciència.cat* (www.sciencia.cat), en el qual s'apliquen les humanitats i la filologia digitals a la recerca de l'equip homònim.